

KUZEYBATI ANADOLU GELENEKSEL KADIN GİYİMLERİNDE ARKALIKLAR VE İHRAMLAR

Şerife ATLIHAN*

ÖZ

Anadolu'nun her bölgesinin kendine özgü geleneksel giyim-kuşamı vardır. Her bölgenin giyim-kuşam parçalarının dokuma malzemeleri, dokuma teknikleri, kesimleri, nakışları, bezeme elemanları ve renkleri farklıdır. Giyim temel parçalarından başka giyime eklenen kuşam parçaları yer alır. Dilimizde “giyinip-kuşam” ifadesi; giyim ve giyime eklenen parçaları içine alır. Kuşak, kemer, bel bağları, takılar ve benzeri parçalar kuşama girer. Kuşam parçaları, giyenin sosyal statüsünü, medeni durumunu da belirtirler. Bu yazıda Kuzeybatı Anadolu'daki giyim-kuşam parçalarından arkalıklar ve ihramlar ele alınmıştır. Arkalıklar farklı isimler altında Anadolu'nun çeşitli bölge giyimlerinde kullanılmaktadır. Arkalık; bütünü kare olup köşegen doğrultusunda katlanıp, üçgen şekline getirildikten sonra arkaya bağlanan kuşağa denir. Arkalıkların bele iyi sarılması için üçgenin bele gelen uçlarına elde örme ipler dikilir. Arkalık ve ihramlar da bel bağları gibi evli kadın giyiminde yer alırlar. Arkalıklara Kuzeybatı Anadolu'da; “arkalık”, “arkalaç”, “şal”, “şal kuşak”, “kuşak”, “kozalı kuşak”, “yan peşkir” gibi isimler verildiği görülür. Arkalıklar ve ihramlar genellikle “çulfalık” denilen bez tezgâhlarda 37-40 cm eninde bez ayağı ya da dimi örgüyle çözgü ve atkısı yünden dokunur. Nakışları cicim tekniğinde yapılır. Kumasta iki ya da üç kanat kumaş uzun kenarlardan dikilerek kare şekline getirilir. Dokumadan kalan uzun çözgülerden saçaklar yapılır. Bazen saçaklar sonradan eklenir. , Bursa ve Çanakkale bölgelerinde arkalıkların zemin örgüleri, nakışları ve renkleri farklıdır.

İhramlar Çanakkale -Ayvacık geleneksel giyiminde arkalıklar gibi ensiz dokunmuş kumaşlar uzun kenarlarından dikilerek kare şekline getirilir. Kare şeklindeki ihram üçgen katlanır ve arkaya getirilerek bele bağlanır. İhramlar 37-40 cm enindeki üç en birleştirilerek yapılır. Arkalıklar sadece giyimde kullanılırken, ihramlar giyimde, bebeklerin sırtına bağlanarak taşınmasında, gerektiği zaman bohça olarak, yağmurlu ve soğuk günlerde şal gibi omuza alınarak kullanılır. İhramlar bez ayağı örgüyle yünden tek renkli ya da ekose dokunurlar. Arkalıklar ve ihramlar giyime güzel bir görünüm vermenin yanında beli de sıcak tutarlar.

Anahtar Kelimeler: Kuzeybatı Anadolu, Arkalık, Şal, Kuşak, İhram.

*Prof. - Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

e-posta: atlihanserife@gmail.com / ORCID: 0000-0002-3286-3893

Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.32704/akmbaris.2022.169>

Makale Gönderim Tarihi: 11.06.2021 / Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021

SHWALS AND IHRAMS IN TRADITIONAL WOMEN CLOTHES IN NORTHWEST ANATOLIA

ABSTRACT

Each region of Anatolia has its own traditional clothing. According to the regions, the materials, weaving techniques, cuts, patterns, decoration elements and colors of the clothing pieces are different. Apart from the basic parts of the clothing, there are pieces of clothing added to the clothing. In our language, dressing with care is called "dressing". Belts, waist ties, jewelry and similar items are included in the accessory.

Clothing pieces also indicate the social status and marital status of the wearer. In this article, shawls and ihrams, which are clothing items in Northwest Anatolia, are discussed. Shawls are used in various regional clothing of Anatolia under different names. Since shawls are brought to the back and tied to the waist in clothing. Shawls and ihrams are also included in married women's clothing like waist ties. Shawls in Northwest Anatolia; It is seen that names such as *arkalık*, *arkalaç*, *şal*, "shwal belt", "girdle", "belt with tassels", "side peşkir" are given. Shawls are generally woven on cloth looms called *çulfalık*, in 37-40 cm wide with plain or twill weave with woolen warp and weft. Patterns are made in *cicim* technique. It is made into a square shape by sewing from the two longest sides of the fabric. Fringes are made from the long warps left from the weaving. The square shaped belt is folded in the diagonal direction to form a triangle, wrapped around the waist with the ropes tied to the ends and tied at the back. The ground weaves, patterns and colors of the shawls are different in Balıkesir, Bursa and Çanakkale regions.

Ihrams In Çanakkale-Ayvacık traditional clothing, fabrics such as shawls are sewn from the edges to form a square, folded into a triangle, and tied to the waist. Ihrams are made by combining three widths of 37-40 cm. While shawls are used only in clothing, ihrams are used in clothing, to carry babies by tying them on the back, as a bundle when necessary, and to be carried over the shoulder like a shawl on rainy and cold days. Ihrams are woven in a single color of wool or plaid, using a plain weave. Shawls and ihrams where they are used are woven on the cloth loom called *çulfalık* in the regions. Shawls and ihrams not only give a good look to clothing, but also keep the waist warm.

Keywords: Northwest Anatolia, Shawl, Belt, İhram, Clothing.

1. GİRİŞ

Anadolu'nun her bölgesinin kendine özgü geleneksel giyim-kuşamı vardır. Bölgelere göre giyim parçalarının dokundukları malzemeler, dokuma teknikleri, kesi, clotingmleri, nakışları, bezemede kullanılan malzemeler, bezeme yöntemleri ve renkleri farklıdır. Geleneksel giyim parçaları yöredeki halkın yaşam biçimine, iklim koşullarına ve inançlarına göre şekillenir. Geleneksel giysilerin üretimlerinde genellikle ellerinde bulunan ya da çevrede erişebilen malzemeler kullanılır. Her giyim kuşam parçasının işlevselliği yanında estetik olma ve mesaj iletme özelliği de vardır. Erkek kadın giyimlerinde farklılıklar olduğu gibi, kadın giyim kuşamında da bekâr ve evli kadınların giyimlerinde, baş bağlamasında, saç kesimlerinde de farklılıklar vardır.¹ Geleneksel erkek ve kadın giyim kuşamında kuşaklar vazgeçilmez kuşam parçalarındandır. Anadolu'da kuşak ve ihramlara farklı isimler verildiği görülür. Her yörenin giysilerinde kuşak kuşanma şekilleri, dokunma teknikleri, malzemeleri, nakışları, renkleri ve hatta saçakları farklıdır. Anadolu'nun tüm yörelerindeki kuşaklara yer vermek bir makale yazısına sığmayacaktır. Bu yazıda Kuzeybatı Anadolu'da geleneksel kadın giyim kuşamında yer alan kuşaklar (arkalıklar) ve ihramlar üzerinde durulmaktadır.

1 Şerife Atlıhan, "Traditional Weaving in One Village of Settled Nomads in Northwest Anatolia", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Volume IV. Edited by Murray L. Eiland, Jr. Robert Pinner and Walter B. Denny, Berkeley, California 1993, pp.77-88.

2. Kuşak

Giyim Kuşam ifadesi giyimin tamamını kapsamaktadır. Kuşam ise, giyimi tamamlayan ek parçaları (aksesuar) ifade eder. Kuşak, bele bağlanan giyim parçasıdır. Kuşaklar iki çeşittir. Bir çeşit kuşak dar ve uzun kumaş veya şallar şeklinde olup, bele birkaç kere dolanarak sarılır ve saçakları dışarıda sarkacak şekilde bırakılır. Diğer kuşak çeşidi, kare kumaşın köşegen doğrultusunda ikiye katlanıp üçgen şekline getirilmesi ile oluşur ve bele bağlanır. Kuzeybatı Anadolu’da genellikle üçgen şekline getirilmiş kuşak çeşidi kullanılır ve “arkalık”, “şal”, “şal kuşak”, “kuşak”, “kozalı kuşak”, “yan peşkir” gibi isimler verildiği görülür. Kare kuşak bele bağlanırken üçgen katlanan kısmı arkaya getirilerek bağlandığı için kuşak yerine “arkalık”, “arkalaç” denildiği belirtilmektedir. Kaynak kişilerden alınan ve yayınlarda yer alan bilgiler ışığında; Kuzey Anadolu’da üçgen şekline getirilerek bağlanan kuşaklara nerede ne isim verildiği aşağıda listelenmiştir.

Arkalık: Bursa Keles² – Çanakkale Biga³ – Bursa Uludağ köyleri⁴ – Ayvalık Üçkabağaç, Dikili- Ayvalık bölgesi Kaşıkçı ve Karakeçili aşiretleri⁵ – Bergama’nın kuzeyi Karakocalı ve Karakeçili, İncecikler⁶

Direm Kuşak: Kare şeklinde ipekli dokuma Elmalı Korkuteli⁷

Darabulus (Trabulus) Kuşağı: Balıkesir, Dursunbey⁸ – Sivas⁹

Kozalı Kuşak: Bursa, Keles.¹⁰

Kuşak: Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde¹¹ - Anadolu’nun geneli¹², - Anadolu’nun geneli¹³ - Türk-

-
- 2 Lütfiye Gül Gündüz, “Anadolu’da Keçi Kılı / Tiftik Dokumalar ve Ekose Desen Önerilerinin Analizi” Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, 2016, Danışman: Günay Atalayer, s.12.
 - 3 Fatma Nur Başaran, “Çanakkale İli Biga İlçesi Pomak El Dokumaları ve Pomak Genç Kız Kıyafeti”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Cavidan Ergenekon, 1996, s. 67.
 - 4 Yener Altuntaş, Yüksel Şahin ve Mücella Kahveci, *Bursa İli Halk Oyunları Kıyafetleri Teknik Çizimleri*, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:177, Maddi Kültür Dizisi:9, Ankara 1993 s. 4, 8.
 - 5 Elisabeth Steiner, Doris Pinkwart, Eberhard Ammerman, *Bergama heybe ve Torba- Traditionelle Taschen der Yürüken Nordwest- Anatolien*, Gefördert von der Pazyryk Gesellschaft e.V. Almanya 2014. S.170, 220.
 - 6 Steiner ve diğerleri age. s. 170.
 - 7 Taner Ezgü, Naci Özkan, A. Haydar Aksu, Fadel Yaşar ve Murat Zarif, “Antalya İli Geleneksel Giysileri”, Folklorik Halkbilim Dergisi, Cilt:6, sayı 52, 2003, s.14.
 - 8 Mehmet Ali Eroğlu, “Türk Giyim Kültürü ve Dursunbey Yöresi Folklorik Giysileri”, Uluslararası Ahmet Yesevi’den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyükleri Sempozyum Bildirileri, Romanya-Köstenci 03-07 Eylül 2008, Hazırlayan İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Ankara 2009, s. 175.
 - 9 Tevhide Özbağı, Bilge Karagöz “Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler” Bildiri, sayfa 229-241, *Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süsleme* Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Editör: M. Tekin Koçkar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 146, Eskişehir 2008.
 - 10 Neriman Görgünay, *Geleneksel Türk Tarihi (Milattan Önce Binyıllardan Günümüze Kadar)*, Sergi Kitabevi Yayınevi, İzmir. 2008, s. 217.
 - 11 Sema Erkan, “Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde Giyim Kuşam Geleneği (Kocakavacık)”, Bildiri, 2008 s. 412-419.
 - 12 Sabahattin Türkoğlu, *Tarih Boyunca Anadolu’da Giyim Kuşam*, İstanbul 2002, s. 151.
 - 13 Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Güncel Yayıncılık: 18, 2. Bas, Aralık 1996. s.160.

ler¹⁴ – Dört köşe kumaştır¹⁵ – Sivas¹⁶ – Kastamonu, Azdavay¹⁷ – Kırklareli'nin Poyralı ve Tekirdağ'ın Karacakılavuz köyü¹⁸

Şal: Atkıları ve çözümleri yünden olan desenli kumaştır. Bazen ipek ve pamuktan da dokunur.¹⁹ Balıkesir, Balya, Çamavşar köyü²⁰

Şal Kuşak: Anadolu²¹ – Uşak-Banaz ilçesi²² – Bursa²³– Antalya- Elmalı, Korkuteli, İbradı²⁴- Bursa²⁵,²⁶ Manisa Yuntdağ, Örselli köyü²⁷ – Bursa Uludağ bölgesi Keles'te Karakeçili ve Şehit aşiretlerinde, Orhaneli Harmancık Çamoğlu²⁸ – Balıkesir erkek giyiminde yünden ve pamuktan “Acem şalı” da denir²⁹ - Anadolu'nun geneli³⁰

2.1. Giyimde Kuşakların İşlevi

Yukarıda da belirtildiği gibi kuşaklar eskiden beri birçok medeniyette erkek ve kadın giyiminde boydan giyilen kaftan ve benzeri, önu açık giysilerin kapatılması için bele bağlanır. Kuşak aynı zamanda erişkinliği bir işaretidir. Kuşak bağlamak aynı zamanda bir sorumluluk almak, işe girişmek demektir. Eskiden ahilik ve lonca teşkilatlarında, ustalığı hak edenlerin bellerine törenle kuşak (şed) ya da peştamal bağlanırdı. Dervişliğe kabul törenlerinde kuşak ya da hırka giydirilirdi. Kuşak aynı zamanda bir rütbe işaretidir. Salman, kuşak kuşatma geleneği hakkında; “Delikanlı çağına giren gençlere törenle kuşak kuşatma merasimleri Türk giyim gelenekleri arasındadır.” der.³¹ Karate, Judo ve benzeri Doğu sporlarında da bir seviye belirtisi olarak farklı renklerde kuşaklar bağlanır. Eskiden el çantaları yok iken erkek ve kadınlar bellerine sardıkları enli kuşakların katmanlarına para, anahtar, silah, tütün kesesi,

14 Fikri Salman, *Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Erzurum 2013. s. 367.

15 Cemil Demirsipahi, *Türk Halk Oyunları*, Türkiye İş Bankası Yayınları Folklor Dizisi: 2, Ankara 1975, s.14.

16 Aylin Özcan, Sivas Kadın Giyimi 2016, hiperlink.

17 Sema Özkan “Azdavay’da Kuşak Dokumacılığı), Kastamonu, “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı Ankara 1997, sayfa 326-330, s. 328.

18 Selen Yaman: Geçmişten Günümüze Trakya El Dokumaları Yaygılar, Tasarımda Sorunlar ve Çözümler 132-147, Arış 8, 2012, s. 136.

19 Burhan Oğuz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Dokuma ve Giyim Teknikleri 4*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları 1. Basım İstanbul 2004, s. 253.

20 Nazife Şen, 1967 doğumlu, Balıkesir, Balya, Çamavşar köyünden, Görüşme yılı Eylül 2013

21 Reşat Ekrem Koçu, ag. Sözlük.

22 Ayten Sürür, *Ege Bölgesinde Kadın Kıyafetleri*, Akbank Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:7, İstanbul 1983, s. 26.

23 Fatma Eray, “Bursa’da Geleneksel Kadın Giyimleri” T.C. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Kültür ve Sanat, Aralık 1997, sayı 36, s. 64.

24 Taner Ezgü, agm, s. 14.

25 Steiner ve diğerleri, age, s. 132.

26 Perihan Karakaya, “Bursa İli Keles İlçesi Geleneksel Kadın Giyim Kuşam Özellikleri”, Yüksek Lisans, T.C. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Fatma Öztürk, Mayıs 2018, s. 25.

27 Cennet Deneri 1958, Manisa- Yuntdağ - Örselli köyü, Sözlü görüşme 25. 04. 2022

28 Elizabeth Steiner ve diğerleri, age, s. 196-197.

29 Nihal Ötken, “ Balıkesir İli Geleneksel Giysilerinden Örnekler”, Folklor cilt:6, sayı: 53- 54, 2003, s. 21- 22.

30 Reşat Ekrem Koçu, ag. Sözlük, s.161.

31 Fikri Salman, 2013, age., s. 367.

çakmak ve benzeri eşyalarını koyarlardı. Gerektiğinde bir eşyayı onlara sararak taşırlardı. Diğer taraftan kuşaklar bedensel güç gerektiren işlerde çalışanların bellerine destek olur.

Anadolu'nun genelindeki geleneksel giysilerde olduğu gibi, Kuzeybatı Anadolu'da evli kadın giyim parçalarında farklılıklar vardır. Bir giyime bakıldığında giyim parçalarından ve renklerden kadının medeni durumu, yaşı anlaşılabilir.³² Kuzeybatı Anadolu'da evli kadın giyim parçaları içinde arkalıklar önemli bir yer alırdı. Arkalıklar günümüzde kullanılmaları da son 30 yıl öncesine kadar yaşlı kadınlar tarafından geleneksel ve günlük giysiler üzerine bele bağlanmaktaydı. Kaynak kişi; arkalıkların beli sıcak tuttuğu için kadın hastalıklarını ve böbrek rahatsızlıklarını önlemede yardımcı olduğunu, eskiden arkalıkların (şallar) kaynanalar tarafından gelin kızlara nişanda verildiğini ve gelinler evlenirken bellerine bağlandığını, (Fotoğraf: 1), şimdi kullanılmadığını ve dokunmadığını belirtmiştir.³³

Gelinlere kuşak bağlama âdeti de birçok yerde hala devam etmektedir. Günümüzde beyaz gelinlik üzerine enli kırmızı kurdeleler bağlanıyor. Gelinin kuşağını babası, yoksa erkek akrabaları bağlar. Buna halk arasında "gayret kuşağı", bazı yerlerde "bekâret kemeri" denmektedir.

Koçu bu konuda; *[Memleketimizde İstanbul da dâhil, çok yaygın bir gelenek olarak gelin kızların beline babaları, eğer yoksa erkek kardeşi veya en yakın erkek akrabası bir şal bağlardı. Şalın tabut örtüsü olarak kullanıldığını da hatırlatan aşağıdaki beyit gelinlik çağında ölen kız kardeşi için çağdaş şairlerimizden Tahir Olgun (Tahirülmevlevi) Beyindir. "Bekliyorken ben sana şal bağlama hengamını, Bağladım amma, zavallı kardeşim, tabutuna!."]*der.³⁴



Fotoğraf 1: Gelin giyiminde arkalık [Res:5-6 Bursa Orhanlı İlçesi Harmancı Köyünde "Üçetek"li gelin kıyafetinin ön ve arkadan görünüşleri (Altuntaş ve diğerleri 1993: 4).

32 Şerife Atlıhan, "Çanakkale- Ayvacık Yörük ve Türkmen Giyimlerinde Gergiler (Önlükler), Hars Akademi Uluslararası Hakemli, Kültür, Sanat ve Mimarlık Dergisi, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı, Mart 2022, s 97-113, s. 103.

33 Nazife Şen (1967), Balıkesir, Balya, Çamavşar köyü, Kendi şalı üzerinden anlattı. Görüşme 4-6 Eylül 2013. Aynı bilgi Manisa Yuntdağ Örselli köyünden Cennet Deneri (1958) tarafından da verildi. Görüşme Nisan 2022.

34 Reşat Ekrem Koçu, ag. Sözlük, s. 213.

Kuşak bir törenle bağlanır. Günümüzde bu tören eskisi gibi olmasa da kuşak gelinin beli etrafında üç defa dolandırılır ve ondan sonra bağlanır. Geleneksel giyimlerde bele bağlanan enli ve ensiz kuşaklar ortalama 3 metre uzunluğundadır ve gelinlerin beline üç defa dolanır. Mavi boncuklar, çılkaklar (“deniz boncuğu” da denir), beyaz düğmeler ve kozalarla oldukça süslü ve her biri sanat eseri niteliğindeki uçlar arkaya sarkıtılarak bağlanır. Bazı bölgelerde arkalıkların uzun saçak uçlarına iri yuvarlak püsküller eklenmiştir (Fotoğraf:1). Bu püsküllere genellikle “koza”, “tongurdak”, ya da “dongurdak” denir.

Arkalıklar ve bel bağları kadınlığın simgesidir ve giyim en önemli parçalarıdır. Bel bağlarının, kuşak ve arkalığın üzerindeki nakışlar, renkler, uzun saçaklar giyimi güzel gösterir (Fotoğraf: 2). Karakaya Yüksek Lisans tezinde; “Dizge (Bel bağı) uçlarında püsküller (tongurdak) yer almaktadır. Üç boy püsküllüler genç ve gelinlere, tek boy püsküllü dizgeler yaşlılara yapılıır.” diye belirtir.³⁵ Kadın yürürken arkada salınan bu uçlar kadına cazibe katarken, bir bakıma da kadının güçlü ve sağlıklı olduğunu gösterir.



Fotoğraf 2: Arkalık, Karakeçili
Yörük köyü, Keles,



Fotoğraf 3: Günlük giyimde arkalık (şal kuşak),
Orhaneli, Harmancık, 1994. (Steiner ve diğ. 2014: 196-197).

35 Perihan Karakaya, 2018, ag. tez, s. 26.



Fotoğraf 4: Arkalık, (Altuntaş ve diğerleri 1993: Res. 15, s. 9).



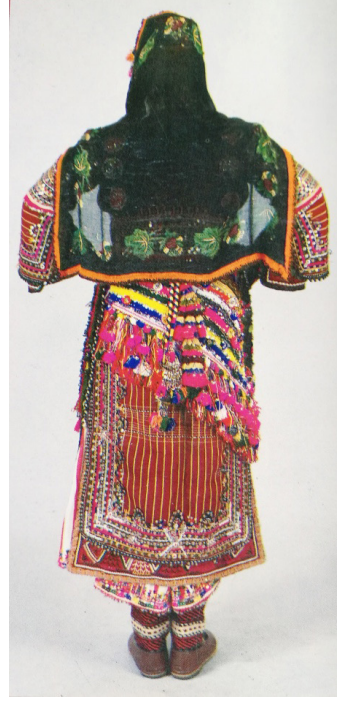
Fotoğraf 5: Arkalık, Uşak-Banaz
(Sürür, 1993: 23).



Fotoğraf 6: Arkalık, Karakocalı ve Karakeçili,
Dikili -Ayvalık (Üçkabağaç), 1991
(Steiner 2014: 220-221).



Fotoğraf 7: Bergama'nın kuzeyi-İncecikler 1991,
(Steiner ve diğ., 2014: 170 - 171).



Fotoğraf 8: Çanakkale Biga,
Pomak kıyafeti, (Özel,1992: 91).

1.2. Arkalıkların Teknik, Nakış ve Renk Özellikleri

Arkalıklar kare şekline getirilmek üzere genellikle iki bazen üç kanat kumaş uzun kenarlarından çırpma³⁶ dikiş ile birleştirilir. Bitmiş halde ortalama 100 x 100 cm, sarkan saçaklar 25-30 cm'dir. Kuzeybatı Anadolu'da her bölgenin arkalıklarında zemin renkleri, saçak şekilleri ve nakışlar farklıdır. Bursa Kelse köylerinde arkalık zeminleri siyahtır. Zeminde ince beyaz şeritler ve serpm halinde "sinek" denilen beyaz, küçük motifler yer alır. Saçakların uçlarında iri kozalar (püsküller) vardır (Fotoğraf: 1, 2, 3, 4). Balıkesir'in arkalıkları da kendi içinde çeşitlidir. Örneğin: Balıkesir Karakeçililerinde zemin siyah, saçaklar kırmızıdır ve uçlarında koza yoktur. Balıkesir Balya'da şal zemini her zaman kırmızıdır (Fotoğraf: 9, 10a, b), desenleri farklıdır ve saçakların ucunda koza yoktur. Bergama-Kozak'ta zemin kırmızı (Fotoğraf: 7), Ayvalık ve Dikili'de zemin krem ve çizgilidir (Fotoğraf: 6). Çanakkale Biga-Pomak arkalıkları ekoselidir. Pomak arkalığının arkada görünen kısmına dokuz sıra pullu firkete oyaları dikilmiştir ve saçak uçları kozalıdır (Fotoğraf: 8). Arkalık kumaşları mekiğin el ile atıldığı çulfalık tezgâhlarda 37-40 cm eninde dokunurdu. Dokuma örgüsü genellikle 2/2 dimidir. Halk buna "dört ayak" da der. Bez ayağı ile dokunanlara da rastlanır. Bezayağı örgülüler; Balıkesir Sındırgı, Kepsut, Çanakkale Biga ve Ayvacık giyiminde görülür. Dimi dokuma örgülü kumaşlar bez ayağı ile dokunanlara göre daha esnek ve yumuşaktır. Çözgü ve atkılar yöresel yünlerden elde eğrilir ve tek kat kullanılır. Zemin dokusu farklı örgülerde dokunsa da nakışlar birkaç katlı nakış atkısıyla "cicim tekniği" ile yapılır. Arkalıkları her kişi dokuyamaz. Köylerde iki ya da üç kişi dokuyabilir. Kuzeybatı Anadolu'da eskiden beri yer yaygılarının yanında; aba, kebe ve şayak dokumacılığı da yapılmaktadır. Uğurlu, bu bölgede

36 Perihan Karakaya, ag. tez, 2018, s. 196.

17. yüzyıldan beri çulfalık tezgâhlarda yünlü dokumaların yapıldığını, aba kumaşın dokuma örgüsünün bez ayağı, şayak kumaşın dokuma örgüsünün dimi olduğunu belirtir³⁷. Kuzeybatı Anadolu’da Balıkesir, Bursa, Kırklareli (Poyralı), Tekirdağ (Karacakılavuz)’da dimi dokuma örgülü yünlü dokumalar yapılır. Soysaldı ve Uzgidim, Karacakılavuz dokumacılığının, yöredeki kadın dokumacılar tarafından “süslü yangışlı şayak dokuma” olarak adlandırıldığını belirtmektedirler.³⁸



a



b

Fotoğraf 9a, b: Balya-Çamavşar giyiminde şal (arkalık) kuşanma, (Atlıhan arşivi, foto: 2013.)

37 Aydın Uğurlu, “Balıkesir, Gönen, Kocapınar Köyü Kebe, Aba, Şayak Dokumaları,” İlgi, İlkbahar, yıl 24, sayı 61, 1990, s. 23.

38 Aysen Soysaldı, Gözde Uzgidim, “Karacakılavuz Nakışlı Şayak Dokumacılığı” Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi Cilt 1, Ankara 2021, Sayfa 609-619



Fotoğraf 10a, b: Balya Şalınmın ön ve arka yüzü (Atlıhan arşivi, Foto: 2013)



Fotoğraf 11a, b, c, d: Balıkesir- Balya Şalından ayrıntılar (Atlıhan arşivi, foto: 2013).

1.2.1 Balıkesir, Balya, Çamavşar Köyü Şalının Özellikleri (Fotoğraf: 10a, b)

İnceleme Tarihi: 4-6 Eylül 2013

Yer: Balıkesir İli, Balya İlçesi, Çamavşar köyü.

Çamavşar köyü İvrindi'ye çok yakındır. Köyün nüfusu 500-600 hane vardır. Köyde alaçul, kilim ağaçlarında (dik tezgâh) dokunur. “Çöpten =çubuklu” yani çizgili dokumalarda kıl ve yün her ikisi de kullanılır. Çuvallıkta (bez tezgâhı); şal, ihram, şayak, kırpıt dokunur. Kırpıt siyah yünden dokunmuş kumaşın keçeleştirilmiş halidir. Keçeleştirme işine “deptirme” denir. Bu işi yapan işlikler vardır. 30-40 yıl öncesine kadar çeyizlerde iki veya daha fazla sayıda şal bulunurmuş. Şimdi kullanılmıyor ve dokunmuyor. Şalı her kişi dokuyamaz. Köyde en fazla 2-3 kişi dokuyabilir. Nazife Şen, şalın nakış isimlerini bilmediğini ama arkaya bağlandığını ve “şal” dendiğini belirtmiştir. Kendisinin çeyizinde iki tane vardır ama hiç kullanmamıştır.³⁹

Sahibi: Nazife Şen (1967)

Şalın Yaşı: 30-40 yıl kadardır (Bu yaş hesabı 2013 yılında yapılmıştır.)

Ölçüler: 80 x (38,5 + 38) cm.

Saçaklar: **Uzun saçak:** 30 cm, **kısa saçak:** 7 cm, uzun saçaklı kısımlardaki saçaklar sonradan eklenmiştir. Kısa saçaklar önce kumaş bitiminde 4-5 iplik toplu halde kendi içinde bükülür, sonra yan yana olan gruplar bükülür ve sonra birleştirme bükmesi yapılarak birleştirilir. Uzun saçaklar 2 şerden 3 grup bükülerek yapılmıştır. Bu kenarlarda kırmızı zeminli uçlar 3 cm eninde arkaya kıvrılarak baskı dikişi ile dikilmiştir. Dikiş iplikleri de zemin renginden ve aynı yün malzemedendir. İki parça kumaş uzun kenarlardan renkli ipliklerle ve özel bir dikişle birleştirilmiştir (Fotoğraf: 11c). Bu dikişlerin renkleri 7-10 cm arasında değişir. Dikişler kumaş kenarında içe doğru 0,5 cm girer. Belirli yerlere 2 şer püskül dikilir. Püsküllerin yüksekliği 2,5 cm.

Bağ uzunlukları: 160 ve 142 cm, iki renkten 4'lü yuvarlak örülmüştür (Fotoğraf: 11d).

Ağırlık: 1,250 kg.

Malzeme: Zemin yün, nakış atkıları 2 kat orlondur.

Dokuma örgüsü: 2/2 dimi (dört ayak) tır. Her kadın malzemeyi kendi hazırlar (eğirme, boyama, tarama, çözme vb), ya kendileri dokurlar ya da dokuturlar. Çözümlüğü 10/cm, atkı sıklığı 7/cm. Çözgü ve atkılar tek kat “Z” bükümlüdür, elde eğrilmiştir. Eğirmede yörede “öreke” denilen çatal çomak ve iğ kullanılır. Şalın yan kenarlarının en dışına bükülü yeşil bir ip dikilmiştir.

Renkler: Zemin koyu kırmızı ve sentetik boyalıdır. Çamavşar köyünde şal zeminleri her zaman kırmızıdır.

Nakışlama: Şalın çapraz köşelerinde su ile çevrili zemini dolduran iki nakış alanı yer alır. Bu alanın her birinde farklı nakış vardır (Fotoğraf 10 a). Şalın geri kalan alanlarında nakış yoğunluğu daha azdır. Şal, üçgen katlandığında iki yüzünün de kullanılabilmesi için iki çeşit nakış yapılmıştır. Yoğun nakışlı kısımların alanı 37 x 37 cm, kırmızı zeminli az nakışlı alanlar 37 x 40 cm'dir. Nakışlar “cicim” tekniği denilen nakış atkılarının belirli sayıdaki çözgülerin üstünden ve altından geçirilmesiyle yapılmıştır. Nakış tersten yerleştirilir (Fotoğraf 11b). Nakış atkıları ön yüzde görüldüğü gibi bazı yerlerde 3 çözgü teli üstten, 1 çözgü teli altından, bazı yerlerde 2 üst, 2 alttan geçirilmiş, her nakış atkısından sonra da 1 adet zemin atkısı geçirilmiştir. Nakış iplikleri arka kısımda sadece dönüş yapılan yerlerde görünür.

Çamavşar köyünde yünden kırmızı zemin, nakışsız çocuk ihramları da dokunur. Bebeklerin arkada taşınmasında bu ihramlar üçgen şeklinde katlanır, bebeklerin kol altından geçirilerek arkaya alınır ve uçlar önde bağlanır. Çocuk ihramlarının saçaklarına boncuklar bağlanır. Çizgili, ekoseli ihramlar pamuk yün atkılarla yatak için dokunur.

39 Nazife Şen (1967), Balıkesir, Balya, Çamavşar Köyü, görüşme 4-6 Eylül 2013.

1. İhramlar

İhram, aslı Arapça bir kelimedir. Haramdan gelir mahremiyeti örten anlamındadır. İnsan vücudunu ve başka bir şeyi gizlemek için kullanılan bir çeşit örtüdür. Anadolu'nun birçok yerinde farklı alanda kullanılır. Giyside, ev içinde perde, yatak örtüsü, beşikörtüsü olarak dokunmaktadır. Her bölgenin ihramında malzeme ve nakışlar farklıdır.

İhramlar Çanakkale -Ayvacık geleneksel giyiminde de kare şeklinde olup, üçgen katlanarak arkadan bele bağlanır. İhramlarda uçlara dikilmiş ince bağ yoktur. Uçlar ya birbirine düğümlenir, ya da önde birbiri üzerinden çaprazlanarak, çaprazın içine sokulur. Malzeme yün olduğu için uçlar sokuldukları yerde tutunurlar. Yerinden çıkarlarsa yeniden sokulur. İhramlar 37-40 cm eninde dokunmuş üç kanat kumaş birleştirilerek yapılır. Ölçüleri ortalama 120 x 120 cm'dir. Arkalıklar sadece giyimde kullanılırken, ihramlar giyimde, bebeklerin sırtta bağlanarak taşınmasında (Fotoğraf: 12a), gerektiği zaman bohça olarak, yağmurlu ve soğuk günlerde şal gibi omuza alınarak kullanılır. Çanakkale Ayvacık'ta İhramlar tek kat yün iplikten bez ayağı örgüsüyle tek renkten ve iki renkten ekose dokunurlar. Ayvacık'ta ekoseli ihramlara "tokatlı"⁴⁰ ihram denir (Fotoğraf: 15 a, b, 16). Ayvacık bölgesinin genelinde eskiden yün kullanılırken, günümüzde orlon iplikler kullanılmaktadır.



a



b

Fotoğraf 12a, b: Çanakkale, Ayvacık, Çamkalabak'ta bebek ve bel ihramları

(Atlıhan arşivi, foto: 1999).

40 Açık havada hayvanların kapatıldığı dört tarafı çevrili ağıla "tokat" da denir. Büyük Türkçe sözlükte yer almaktadır. Ekosedeki kesişen çizgiler kare oluşturduğundan "Tokatlı" denilmektedir.



Fotoğraf 13 a, b: Çamkalabak'ta çocuk ihramı ve bir ihram dikişinden ayrıntı
(Atlıhan arşivi, foto: 1999).



Fotoğraf 14: Çeyiz sergisinde duvarın üzerinde kenarları kozalı ihramlar (Atlıhan arşivi, foto: 1999).



Fotoğraf 15a, b: Çanakkale- Ayvacık'ta tokatlı ihram ve kenar ayrıntısı (Atlıhan arşivi, foto: 2013).

İhramlar da arkalıklar gibi bez tezgâhlarında dokunurlar. Ayvacık bölgesinde çeyizlerde çok sayıda ihram yer alır (Fotoğraf: 14). İhramların ensiz kenarlarındaki saçakların uçlarına renkli kozalar ve mavi boncuklar bağlanır. Bu sergide kenarları renkli kozalarla süslenmiş ihramlar duvarın üzerindeki gergilerin (önlük) üzerinde sergilenmektedir.

İhramlar çok önceden yerleşik yaşama geçmiş köylerde dokunur. Ayvacık bölgesinde Yörükler halı kilim ve benzeri dokumaları, eski yerleşikler de iç ve dış giyim için gerekli dokumaları ve battaniye gibi örtüleri dokurlardı. İhtiyaçlarını kendi aralarında takas ederek karşılardı. İhramlar da arkalıklar gibi evli kadının giyiminde önemli bir yere sahiptir. Fotoğraf 16'da gelinin atının üzerinde, gelin atı halısının üzerine ekoseli (tokatlı) ihram örtülmüştür. İhramlar Ayvacık geleneksel gelin giyiminde bele bağlanmaz. Gelin giyiminde arkalık olarak, uçları nakışlı kenarı oyalı beyaz büyükçe bir yağlık üçgen katlanarak bağlanır. Son yıllarda ihram dokuyanların sayısı çok azalmıştır. Genç kadınlar hiçbir şekilde ihram kullanmıyorlar. Halen bazı Yörük köylerinde kullanılsa da yerleşik köylerin birçoğunda kullanılmıyor. Sadece ihramları değil, dışarıya çıkarken giydikleri feraceler de giyilmiyor.



Fotoğraf 15: Çamkalabak'ta gelin atının üzerinde ekoseli (tokatlı) ihram
(Atlıhan arşivi, foto: 1990).

Sonuç

Bu araştırma eskiden geleneksel giyim kuşamda önemli bir yere sahip olan; “arkalık”, “arkalık kuşak”, “kuşak”, “şal”, “şal kuşak”, “kozalı kuşak”, “yan peşkir”, ihram isimleriyle bilinen giyim parçalarının belgelenmesi amacıyla yapıldı. Araştırma Kuzeybatı Anadolu bölgesiyle sınırlandı. Araştırmada farklı yerlerde, farklı aşiretlere ve köylere ait arkalıkların zemin renklerinin, nakışlarının ve saçak süslemelerinin farklılık olduğu görüldü. Eski arkalıkların dokumasında tamamen yün kullanılırken, 40-50 yıl önce yapılanların zeminlerinde yün iplik kullanıldığı halde, nakışlarda orlon kullanıldığı tespit edildi. Bazı bölgelerde arkalıklar nakışsız, bazıları çizgili, bazıları ekoseli, bazıları nakışlıdır. Nakışlama cicim tekniğinde yapılır. Cicimlerin zeminleri genellikle bez ayağı örgüyle, arkalıkların zeminleri de genellikle “dört ayak” da denilen 2/2 dimi örgüyle dokunur. Arkalıklar bez tezgâhlarında dokunur ama herkes arkalık dokuyamaz. Bir yerleşim yerinde birkaç usta dokuyucu vardır. Arkalıkları evli kadınlar bağlar. Beli sıcak tutmak için sarılır. Diğer taraftan arkalıkların kenarlarındaki süslenmiş uzun saçaklar kadına bir cazibe ve güzellik katar. Arkalıklar kadınlığı simgeleyen en önemli giyim parçasıdır.

Çanakkale Ayvacık bölgesinde arkalıklar gibi kare olan üçgen katlanan ve bele bağlanan giyim parçasına dokuma yapısından dolayı “ihram” denir. Bu bölgede ihramlar kullanıldığı yere göre; belde kullanılanlara “bel ihramı”, “çocuk ihramı”, yatak ihramı”, “yükçük ihramı” gibi isimler alırlar. Bazıları tek renk, bazıları ekoseli dokunurlar. İhramların dokuma örgüsü bez ayağıdır. Arkalıklar gibi bel ihramlarını da evli kadınlar bağlar. Bel ihramları yeri geldiğinde arkada bebek taşımada, soğukta, yağmurda omuza alınarak ve alışveriş yapıldığında bohça olarak kullanılır. Geleneksel giysilerimizin önemli parçalarından arkalıklar ve ihramlar günümüzde kullanılmadıkları ve dokunmadıkları için kaybolacaklardır. Bunların kayıt altına alınması önemlidir. Ayrıca günümüz modasına da uyarlanabilirler.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Yener, Yüksel Şahin ve Mücella Kahveci, *Bursa İli Halk Oyunları Kıyafetleri Teknik Çizimleri*, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 177, Maddi Kültür Dizisi: 9, Ankara 1993.

Atlıhan, Şerife “Çanakkale- Ayvacık Yörük ve Türkmen Giyimlerinde Gergiler (Önlükler), Hars Akademi Uluslararası Hakemli, Kültür, Sanat ve Mimarlık Dergisi, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar özel Sayısı, Mart 2022.

_____, _____ “Traditional Weaving in One Village of Settled Nomads in Northwest Anatolia”, *Oriental Carpet and Textile Studies, Volume IV*. Edited by Murray L. Eiland, Jr. Robert Pinner and Walter B. Denny, Berkeley, California 1993, pp.77-88.

Başaran, Fatma Nur, “Çanakkale İli Biga İlçesi Pomak El Dokumaları ve Pomak Genç Kız Kıyafeti” , Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Cavidan Ergenekon, 1996.

Demirsipahi, Cemil, *Türk Halk Oyunları*, Türkiye İş Bankası Yayınları Folklor Dizisi: 2, Ankara 1975.

Eray, Fatma, “Bursa’da Geleneksel Kadın Giyimleri” Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Kültür ve Sanat, sayı 36, Aralık 1997.

Erkan, Sema, “Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde Giyim Kuşam Geleneği (Kocakavacık) *Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süsleme* Uluslararası Sempozyum Bildirileri, s. 412-419., Editör: M. Tekin Koçkar, ESKİŞEHİR Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 146, Eskişehir 2008

Eroğlu, Mehmet Ali, “Türk Giyim Kültürü ve Dursunbey Yöresi Folklorik Giysileri”, Uluslar arası Ahmet Yesevi’den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyükleri Sempozyum Bildirileri, Roman-ya-Köstencei 03-07 Eylül 2008, Hazırlayan İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Ankara 2009, s. 175.

Ezgi, Taner, Naci Özkan, A. Haydar Aksu, Fadel Yaşar ve Murat Zarif, “Antalya İli Geleneksel Giysileri”, Folklorik Halkbilim Dergisi, Cilt:6, sayı 52, 2003.

Görgünay, Neriman, *Geleneksel Türk Giyim Tarihi (Milattan Önce Binyıllardan Günümüze Kadar)*, Sergi Kitabevi Yayınevi, İzmir. 2008.

Gündüz, Lütfiye Gül, “Anadolu’da Keçi Kılı / Tiftik Dokumalar ve Ekose Desen Önerilerinin Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, 2016, Danışman: Günay Atalayer.

Karakaya, Perihan “Bursa İli Keles İlçesi Geleneksel Kadın Giyim Kuşam Özellikleri”, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Fatma Öztürk, Mayıs 2018.

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Güncel Yayıncılık: 18, 2. Baskı, Aralık 1996.

Oğuz, Burhan, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Dokuma ve Giyim Teknikleri 4*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları 1. Basım İstanbul 2004.

Özbaşı, Tevhide, Bilge Karagöz, “Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler” Bildiri, sayfa 229-241, *Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süsleme* Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Editör: M. Tekin Koçkar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 146, Eskişehir 2008.

Ötken, Nihal, “Balıkesir İli Geleneksel Giysilerinden Örnekler”, Folklor cilt: 6, sayı: 53- 54, 2003.

Özcan, Aylın, Sivas Kadın Giyimi 2016, hiperlink.

Özel, Mehmet (Hazırlayan,) *Folklorik Türk Kıyafetleri*, Araştırma Nail Tan, Çeviri: Ellen Yazar, Ankara 1992.

Özkan, Sema “Azdavay’da Kuşak Dokumacılığı), Kastamonu, “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı Ankara 1997, sayfa 326-330.

Salman, Fikri, *Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Erzurum 2013.

Soysaldı, Aysen, Gözde Uzgidim, “Karacakılavuz Nakışlı Şayak Dokumacılığı” T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi, Ankara 20121, Cilt 1, sayfa 609- 619.

Steiner, Elisabeth, Doris Pinkwart ve Eberhard Ammerman, *Bergama Heybe ve Torba- Traditionelle Taschen der Yürüken Nordwest- Anatolien*, Gefördert von der Pazyryk Gesellschaft e.V. Almanya 2014.

Sürür, Ayten, *Ege Bölgesinde Kadın Kıyafetleri*, Akbank Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:7, İstanbul 1983.

Türkoğlu, Sabahattin, *Tarih Boyunca Anadolu’da Giyim Kuşam*, İstanbul 2002.

Yaman, Selen, “Geçmişten Günümüze Trakya El Dokumaları Yayıncılar, Tasarımda Sorunlar ve Çözümler”, 132-147, Arış 8, 2012.

Uğurlu, Aydın, “Balıkesir, Gönen, Kocapınar Köyü Kebe, Aba, Şayak Dokumaları, ” İlgi, İlkbahar, yıl 24, sayı 61, 1990.

Kaynak Kişiler

1. Cennet Deneri 1958 doğumlu, Manisa-Yuntdağ-Örselli köyü, görüşme 22.04.2022
2. Nazife Şen (1967), Balıkesir, Balya, Çamavşar Köyü, görüşme 4-6 Eylül 2013.